

महाराष्ट्र शासन कृषि विभाग

कापुस पिकातील एकात्मिक पिक व्यवस्थापन

वाशिम जिल्ह्यात कापुस पिकाचे क्षेत्र खरीप हंगामातील २००१ मधील सर्वसाधारण क्षेत्राच्या २२ टक्के क्षेत्रावर म्हणजेच ९५२६७ हेक्टर क्षेत्रावर कापुस पिकाची लागवड करण्यात येत होती. या पिकाखालील क्षेत्रात सातत्याने घट होऊन सन २०१९ मध्ये ६ टक्के क्षेत्रावर म्हणजेच २४७५६ हेक्टर क्षेत्रावर लागवड करण्यात आली. जिल्ह्यामध्ये कापुस पिक मुख्यता कारंजा, मानोरा व मंगरूळपीर या तीन तालुक्यामध्ये घेतले जात असून, इतर तालुक्यात लागवडीचे प्रमाण अत्यल्प आहे. २००१ पर्यंत कपाशीच्या देशी व संकरीत वाणाचा वापर मोठ्या प्रमाणात केली जात होती. सन २००२ पासून देशात बी.टी. कापसाचे लागवडीचे तंत्रज्ञान विकसित करण्यात आले, तेव्हापासून जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांचा बी.टी. कापसाच्या लागवडीकडे कल वाढला. जिल्ह्यातील शेतकरी सध्या मुख्यत्वे बी टी बियाण्याची लागवड करतात. सन २०१७-१८ मध्ये कापुस पिकावर मोठ्या प्रमाणावर गुलाबी बोंड अळीचा प्रादुर्भाव आढळून आल्याने शेतकऱ्यांचे कापसाच्या उत्पादनात घट झाली, त्यामुळे कपाशीचे अधिक उत्पादन मिळवण्यासाठी खालिल प्रमाणे मशागत तंत्रज्ञानाचा अवलंब केल्यास उत्पादनात निश्चीत वाढ होईल.

अक्र	बाब	निविष्ठा / तंत्रज्ञान
१	जमीन	➤ भारी जमीन – संकरीत बी.टी. कपाशी लागवडीकरीता योग्य.➤ मध्यम जमीन – देशी व अमेरिकन संकरीत वाणाकरीता योग्य.➤ हलकी जमीन - शक्यतोवर हलक्या जमीनीत कपाशीची लागवड करू नये, हलक्या जमीनीत जर कपाशी पिक घ्यावयाचे झाल्यास देशी सुधारीत वाण ए.के.ए ५ व ए.के.ए ७ चा वापर करावा.
२	पेरणीची वेळ	➤ गुलाबी बोंड अळीचा प्रादुर्भाव टाळण्याकरीता पुर्व हंगामी कपाशीची लागवड करू नये (मे महीण्यात कपाशीची लागवड करू नये.)➤ ७५ ते १०० मि.मी पाऊस पडून वापसा आल्यानंतरच टोकन पध्दतीने १५ ते ३० जुनच्या दरम्यान पेरणी करावी.

देशी संकरीत वाण

- **पी.के.व्ही. (डी.एच. -१)** - (सन २००२), कालावधी १८०ते १९० दिवस, पेरणी टोकण पध्दत, अंतर ६०x४५ से.मी., बियाणे १ ते १.५ किलो/ एकर, रोपे संख्या १४८००/ एकर, उत्पादन ५ ते ६ व्किंटल/ एकर.
- **पी.के.व्ही. (सुवर्णा)** - (सन २००२), कालावधी १८०ते १९० दिवस, पेरणी टोकण पध्दत, अंतर ६०x४५ से.मी., बियाणे १ ते १.५ किलो/एकर, रोपे संख्या १४८००/ एकर, उत्पादन ५ ते ६ व्किंटल/एकर.

अमेरीकन संकरीत वाण

- **कोरडवाहू**
- **पी.के.व्ही. हायब्रीड-२** - (सन १९९४), कालावधी १७०ते १८० दिवस, पेरणी टोकण पध्दत, अंतर ९०x६० से.मी., बियाणे १ ते १.५ किलो/एकर, रोपे संख्या ७४००/ एकर, उत्पादन ५ ते ६ व्किंटल/एकर.
- **पी.के.व्ही. हायब्रीड-४** - (सन १९९६), कालावधी १६०ते १७० दिवस, पेरणी टोकण पध्दत, अंतर ६०x६० से.मी., बियाणे २ ते २.५ किलो/एकर, रोपे संख्या १११२०/ एकर, उत्पादन ५ ते ६ व्किंटल/एकर.
- **बागायती**
वरील दोन्ही संकरीत वाण ओलिताखाली लागवड करावयाची असल्यास १२०x९० से.मी. अंतर ठेवावे.

देशी सुधारीत वाण – हलक्या व मध्यम प्रकारच्या जमीनीकरीता खालिल प्रमाणे वाणाची निवड करावी.

- **ए. के. ए. ५** - (सन १९८१), कालावधी १७०ते १८० दिवस, पेरणी सरत्याने किंवा टोकण पध्दत, अंतर ६०x१५ से.मी., बियाणे ५ ते ६ किलो/एकर, रोपे संख्या ४४४४०/ एकर, उत्पादन ३ ते ४ व्किंटल/एकर.
- **ए. के. ए. ७** - (सन १९९८), कालावधी १४०ते १५० दिवस, पेरणी सरत्याने किंवा टोकण पध्दत, अंतर ६०x१५ से.मी., बियाणे ५ ते ६ किलो/एकर, रोपे संख्या ४४४४०/ एकर, उत्पादन ४ ते ६ व्किंटल/एकर.
- **ए. के. ए. ८** - (सन २००५), कालावधी १७०ते १८० दिवस, पेरणी सरत्याने किंवा टोकण पध्दत, अंतर ६०x१५ से.मी., बियाणे ५ ते ६ किलो/एकर, रोपे संख्या ४४४४०/ एकर, उत्पादन ४ ते ५ व्किंटल/एकर.

मध्यम प्रकारच्या जमीनीत अंतर ६०x३० से.मी., रोपे संख्या २२२४० व उत्पादन ४ ते ५ व्किंटल/ एकर.

४	बिजप्रक्रिया	पहीली: बाजारात उपलब्ध होणारे बियाण्यास कंपनी मार्फत रासायनिक बिजप्रक्रिया करुनच विक्रीस उपलब्ध करुन देण्यात येत असल्याने पुनश्च: प्रक्रिया करण्याची आवश्यकता नाही.					
		दुसरी: ६ ग्रॅम ट्रायकोडर्मा+ २५ ग्रॅम अँझोटोबॅक्टर + २५ ग्रॅम पी.एस.बी प्रति किलो बियाणे.					
५	रासायनिक खत व्यवस्थापन	हेक्टरी खताचे प्रमाण (किलो)					
		वाण	पेरणीची वेळेस			उगवणीनंतर	
			नत्र	स्फुरद	पालाश	एक महीन्याने नत्र	दोन महीन्याने नत्र
		बागायती बी.टी. कपाशी	४०	६०	६०	४०	४०
		संकरित कपाशी	३५	५०	५०	३५	३०
		कोरडवाहु बी.टी. कपाशी	३०	३०	३०	३०	-
		देशी सुधारीत जाती	२०	२०	२०	२०	-
		देशी संकरित जाती	३०	३०	३०	३०	-
अमेरिकन संकरित जाती	३०	३०	३०	३०	-		
पिक फुलावर असतांना दोन टक्के युरियाची (२०० ग्रॅम युरिया + १० लीटर पाणी साध्या पंपाने)आणी बोंडे भरण्याच्या अवस्थेत दोन टक्के डि.ए.पी.ची (२०० ग्रॅम डी.ए. पी + १० लीटर पाणी साध्या पंपाने) फवारणी केल्यास उत्पादनात १३.६ टक्क्याने वाढ झाल्याचे दिसून आले आहे .							
६	लागवडीच्या वेळी द्यावयाची खताची मात्रा/एकर	➤ कोरडवाहु : डी.ए.पी एक बॅग + म्युरेट ऑफ पोटॅश ४० किलो किंवा १०:२६:२६ दोन बॅग किंवा १५:१५:१५ तिन बॅग किंवा १४:३५:३५ दिड बॅग + २५ किलो म्युरेट ऑफ पोटॅश/ एकर. ➤ बागायती : डी.ए.पी ६५ किलो + म्युरेट ऑफ पोटॅश ५० किलो/ एकर.					
७	३० दिवसा नंतर	➤ कोरडवाहु : ४० किलो युरिया / एकर. ➤ बागायती : ५० किलो युरिया / एकर.					
८	६० दिवसा नंतर	➤ कोरडवाहु : ४० किलो युरिया / एकर. ➤ बागायती : ५० किलो युरिया / एकर.					
९	दुय्यम व सुक्ष्म मुलद्रव्य व्यवस्थापन	➤ मॅगनेशियम सल्फेट ४ किलो, सल्फर ४ किलो, झींक सल्फेट २.५ किलो, बोरॉन १ किलो / एकर.					

१०	नांग्या/खाडे भरणे व विरळणी करणे	➤ उगवणी नंतर ३ ते ५ दिवसात खाडे भरावे आणि १५ ते २० दिवसात विरळणी करून शेतात अपेक्षित झाडाची संख्या ठेवावी.		
११	आंतर मशागत	➤ कपाशीचे पिक पेरणीपासून ६० दिवस तण विरहीत ठेवावे. पिकाला उगवणीनंतर १५ ते २० दिवसाचे अंतराने २ ते ३ वेळा डवरणी व आवश्यकतेनुसार निंदणी करून पिकात हवा खेळती राहिल व पिक तण विरहीत राहिल याची काळजी घ्यावी.		
१२	एकात्मिक तण व्यवस्थापन	➤ उगवणीनंतर १५ ते ३५ दिवसाचे दरम्यान क्युझॅलोफॉप इथिल २० मीली+ पायरीथायोबॅक सोडियम १६ मीली / १० लिटर पाण्यातून तणावर फवारावे.		
१३	कपाशी रोपाचे शेंडे खुडणे	➤ पीक ७० ते ८० दिवसाचे झाल्यावर झाडयाच्या मुख्य फांदीचा शेंडा खुडावा. ➤ वाढ विरोधक म्हणून मॅपिकवॉट क्लोराईड १२ मीली प्रति १० लिटर पाणी याप्रमाणे ३५ दिवसांनी पहीली व ५० दिवसांनी दुसरी फवारणी घ्यावी.		
१४	मुलस्थानी जलसंधारण	➤ पिक वाढीचे अवस्थेत असतांना किंवा शेवटच्या डवरणीच्या वेळी डव-याच्या दात्याला दोरी बांधून सरी काढावी जेणेकरून पाण्याचे मुलस्थानी जलसंधारण होऊन अधिक उत्पादन मिळते. पेरणीपासून ४० ते ६० दिवसांनी स-या काढाव्यात.		
१५	ओलित व्यवस्थापन	➤ कोरडवाहु (संरक्षित ओलित) – कपाशीचे पिक फुलावर व बोंडे भरण्याचे अवस्थेत असतांना पाण्याचा ताण पडल्यास व पाणी देण्याची सोय असल्यास १० ते १२ दिवसाचे अंतराने २ ते ३ वेळा पाणी द्यावे. ➤ बागायती - बागायती पिकास आवश्यकतेनुसार ओलित करावे, बोंडे फुटणे सुरु झाल्यानंतर ओलित करू नये.		
१६	किड व रोग व्यवस्थापन	किडीचे नाव	फवारणीची वेळ	किटकनाशक व त्याचे प्रमाण प्रति १० लीटर पाणी
		मावा/फुलकीडे	पेरणीनंतर ३० दिवसांनी	डायमिथोएट (रोगर) १५मीली+ ५% निंबोळी अर्क २५मीली.
		मावा/फुलकीडे/ तुडतुडे	पेरणीनंतर ५० दिवसांनी	थायोमिथोक्झाम -४ ग्रॅम किंवा ऑसिटॅमिप्रड – ४ ग्रॅम किंवा ऑसिफेट २० ग्रॅम
		तुडतुडे/ फुलकिडे	पेरणीनंतर ६५ दिवसांनी	फिप्रोनिल– २०मीली

		पांढरी माशी	पेरणीनंतर ८० दिवसांनी	ट्रायझोफॉस – ३० मीली किंवा अॅसिफेट – २० ग्रॅम एरंडीचे तेल लावलेले एकरी ६ ते ७ पिवळ्या रंगाचे कार्ड वापरावेत
		पिठ्या ढेकण	प्रादुर्भाव दिसताच	डायक्लोरव्हास -२० मीली किंवा क्लोरपायरीफॉस – ३० मीली+ २० मीली फिश ऑईल रोझीन सोप
		मर रोग/ झाडे उभाळणे	प्रादुर्भाव दिसताच	२५ ग्रॅम कॉपर ऑक्सीक्लोराईड किंवा १० ग्रॅम बावीस्टीन प्रति१० लिटर पाण्यात घेऊन असे द्रावण विकृतीग्रस्त झाडाच्या बुडाशी १ ते १.५ लिटर ओतावे.
पेट्रोल पंपासाठी वरील किटकनाशकाचे प्रमाण तिप्पट करावे.				

१७	कपाशी वरील लाल्याचे व्यवस्थापन	कालावधी	विद्राव्य खताचा वापर
		पहीली फवारणी ६० दिवसानंतर	१३:००:४५ – २५ ग्रॅम + १००ग्रॅम मॅग्नेशीयम सल्फेट / १० लिटर पाणी
		दुसरी फवारणी ७५ दिवसानंतर	डी.ए.पी २०० ग्रॅम + २५ ग्रॅम मॅग्नेशीयम सल्फेट / १० लिटर पाणी
		तिसरी फवारणी ९० दिवसानंतर	डी.ए.पी २०० ग्रॅम + २५ ग्रॅम मॅग्नेशीयम सल्फेट / १० लिटर पाणी

१८	वेचणी	➤ वेचणी करतांना पुर्ण उमललेल्या परिपक्व बोडांतील कापुस वेगळा वेचावा. पिवळसर, किडका, कवडीयुक्त तसेच पावसात भिजलेला कापुस वेगळा वेचुन अलग साठवावा. वेचणी करतांना कापसाला पालापाचोळा चिकटणार नाही याची काळजी घ्यावी. वाणनिहाय कापुस वेचुन वेगळा साठवावा.

कापुस पिकाची उत्पादकता वाढविण्यासाठी महत्वाच्या बाबी

- बी.टी. कपाशी लागवड करतांना रिफ्युजी बियाण्याची लागवड करावी.
- मका, चवळी, झेंडु, एरंडी इत्यादी पिकाची बांधावर सापळा पिक म्हणुन लागवड करावी.
- कपाशी पिकामध्ये भेंडीचे पिक घेऊ नये.
- पीक ७० ते ८० दिवसाचे झाल्यावर झाड्याच्या मुख्य फांदीचा शेंडा खुडावा.
- पिकामध्ये हेक्टरी १५ ते २० फेरोमॅन सापळे लावावे व सापळ्यामध्ये पडलेल्या पतंगाचे दररोज निरीक्षण घेऊन पतंग नष्ट करावे.
- पक्षी थांब्याकरीता कपाशी पिकामध्ये ज्वारी किंवा मका इरवाड पेरल्यास नैसर्गिक पक्षी थांबे तयार होतील व जैविक किड नियंत्रणाकरीता त्याचा उपयोग होईल.

- पांढ-या माशीच्या नियंत्रणाकरीता पिक १२५ दिवसाचे झाल्यानंतर शेतामध्ये हेक्टरी १० ते १२ पिवळे चिकट सापळे लावावे.
- गुलाबी बोंड अळीचा जिवनक्रम (Life Cycle) खंडीत करण्यासाठी कपाशी पिकाची फर्दड/खोडवा घेऊ नये.
- डिसेंबर अखेर प-हाटया कॉटन श्रेडरने अथवा उपटुन काढुन टाकाव्यात व शेताची खोल नांगरट करावी.

कापूस पिकावरील प्रमुख किडी

प्रकल्प संचालक, आत्मा तथा
जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, वाशिम
(नविन प्रशासकीय इमारत, दुसरा मजला रुम नं. २०९, २१०, २११, २१२)
फोन नं ०७२५२ – २३५८१३
ईमेल- dsaowashim@gmail.com